

**Науково-методичні підходи до формування інтегрованого змісту предмета
«Людина і суспільство» в 90-х роках ХХ ст.**

У статті досліджуються процес формування інтегрованого змісту предмета «Людина і суспільство» в 90-х рр. ХХ ст. на основі гуманізації навчання. Зроблено висновок, що задекларований цивілізаційний підхід, покладений в основу курсу, на практиці протягом 90-х років масово не реалізовувався, оскільки від учителя вимагався такий зміст викладання, який він не мав реальної можливості усвідомити сам. Інтеграція змісту відбувалася з урахуванням поєднання знань з антропології, медицини, психології, філософії, соціально-політичних, правових, економічних наук.

Ключові слова: суспільствознавство, зміст освіти, людина і суспільство.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Очевидно, що сучасне реформування змісту шкільної суспільствознавчої освіти не може бути здійснено без урахування досвіду минулого, його провідних ідей, перевірених часом. Цікавими з точки зору якісних зрушень та творчих пошуків у цій галузі освіти України були 90-ті роки ХХ ст., коли запроваджувались спроби побудови нового інтегрованого змісту на гуманістичних засадах. Вивчення цього досвіду і творче переосмислення є потенціалом для визначення принципів та шляхів запровадження нових підходів до змісту шкільного суспільствознавства як у межах окремих предметів і курсів, так і у суспільствознавчій галузі в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій... Якщо проблематика розвитку шкільної історичної освіти та підручників з історії знайшла своє відображення у фундаментальних дослідженнях Л. Буцика, Ф. Коровкіна, О. Пометун та в низці дисертаційних робіт останніх років, то проблеми розвитку змісту інших суспільствознавчих предметів частково аналізувалися лише в дослідженнях Б. Андрусішина, Т. Бакки, А. Гуза, Л. Рябовол, І. Смагіна.

Формулювання цілей статті... Цим і зумовлена мета нашої статті, яка полягає в історико-педагогічному дослідженні науково-методичних підходів до формування інтегрованого змісту предмета «Людина і суспільство» в 90-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу... У 1987 р. Л. Боголюбов на сторінках журналу «Преподавание истории в школе» акцентував увагу, що в новій програмі курсу «Суспільствознавство», опублікованій для обговорення, вперше зроблено акценти на проблемах людини, її місці у сучасному світі, підсилено увагу до розкриття взаємовідносин «суспільство–особистість»; зроблено акцент на особистісному аспекті суспільствознавства [1, с.23].

Зазначалося, що в процесі здійснюваної реформи освіти функціонери усвідомлювали необхідність радикальної демократизації освіти. І ця демократизація визнавалася певною формою гуманітаризації освіти. Пояснювалося, що не можна чогось навчити людину, прищепити їй правильне ставлення до отриманих знань, якщо вона сама цього не бажає. Акцентувалося, що низька ефективність освіти та виховання багато в чому пов'язана з пониженням інтересом учня і педагога до самого процесу виховання та навчання.

«Ми звикли говорити про те, що освіта необхідна для життя людини, і забуваємо при цьому, що освіта сама є частиною життя людини. Тому процес отримання знання повинен викликати в учня інтерес і задоволення. Цей процес по суті своїй завжди гуманітарний, незалежно від його конкретного змісту. Учень повинен не тільки отримувати певну суму необхідних знань, навичок, умінь, а й виробляти ставлення до цього знання, творчі здібності, прагнення критично оцінювати чужу і власну точки зору, вести дискусію, готовність з повагою ставитися до опонента. В процесі навчання, яке охоплює значне місце в житті молодого покоління, в учня повинні формуватися правильні навички поведінки і вміння вирішувати будь-які життєві питання. Для цього необхідні знання про людину і суспільство» [2, с.11].

Ю. Рябов у 1989 р. писав, що гуманізація викладання суспільствознавчих предметів вимагає переосмислення змісту освіти, перегляду соціально-психологічних і методичних основ взаємодії вчителя і учня, вирішення низки інших завдань. Найважливішим з них є корінна зміна принципів відбору змісту [3].

Саме на основі таких розмірковувань наприкінці 1980-х рр. учені і методисти почали активно змінювати зміст шкільної суспільствознавчої освіти.

Реформа радянської шкільної освіти середини 1980-х рр., формалізована в Основних напрямках

реформи загальноосвітньої та професійної школи, спричинила початок розробки нової інтегрованої навчальної програми з курсу «Суспільствознавства». У методичних рекомендаціях зазначалася необхідність враховувати у навчальному змісті суспільствознавства останні партійно-урядові рішення та партійного курсу на «перебудову, гласність і демократизацію».

Нова програма курсу «Суспільствознавство», розраховувана на 85 навчальних годин, планувалася до введення за навчальним планом 11-річної школи з 1989/90 навч. року.

Протягом 1986–87 рр. журнал «Преподавание истории в школе» акумулював думки вчителів, методистів, представників Міністерства освіти СРСР, сподівання Академії педагогічних наук в оцінках проекту шкільного документа і вироблення поправок до нього. Така активність професійної спільноти була викликана новим державно-політичним курсом, а завданням оновленого предмета проголошувалося злиття воедино процесу революційного оновлення нашого суспільства з процесом ідейно-морального виховання людини.

За результатами аналізу поправок до проекту програми, здійсненого провідним суспільствознавцем Л. Боголюбовим, можна отримати уявлення про поляризацію думок у суспільстві щодо структурно-змістовних проблем суспільствознавчої освіти, про сміливі ідеї учительства, про нереалізовані проекти, про паростки демократичних віянь перебудовного періоду в освітньому середовищі.

Доопрацювання програми здійснювалося комісією, до якої увійшли працівники Міністерства освіти СРСР, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Державного комітету СРСР із професійно-технічної освіти, Академії педагогічних наук СРСР, що займалися питаннями викладання суспільних дисциплін, вчені-суспільствознавці з Академії суспільних наук при ЦК КПРС, МДУ ім. М. В. Ломоносова, МДПІ ім. В. І. Леніна, інші науковці, методисти, вчителі загальноосвітніх шкіл, викладачі ПТУ і технікумів.

Нову навчальну програму із суспільствознавства, яку планувалося ввести її в дію з 1990/91 навчального року в 11-х класах реформованої загальноосвітньої середньої школи, оприлюднили в журналі «Преподавание истории в школе» (1988, № 1). У пояснювальній записці до програми підкреслювалося, що курс «суспільствознавство» «визнається важливим засобом комуністичного виховання в середніх навчальних закладах, предметом вивчення якого є актуальні питання марксистсько-ленінської теорії і політики КПРС. Курс суспільствознавства покликаний розкрити програмні цілі КПРС і шляхи їх досягнення, допомогти учням усвідомити своє місце в боротьбі за втілення в життя завдань, поставлених партією» [4].

На кінець 1980-х рр. політико-ідеологічні процеси, що проходили в радянському суспільстві, призвели до необхідності кардинальної трансформації суспільствознавчої освіти на нових світоглядних засадах. Саме тому навчальна програма 1988 р., ще не почавши «працювати», вже застаріла [5, с.287].

У квітні 1990 р. Державний комітет СРСР з народної освіти видав наказ № 254 «Про перебудову викладання суспільних дисциплін у середніх навчальних закладах». Зазначений документ спрямовував суспільствознавців на розробку і впровадження у 8–11 класах загальноосвітніх шкіл нового інтегрованого навчального предмета «Людина і суспільство», який змістово поглинав курси: «Суспільствознавство», «Основи Радянської держави і права», «Етика і психологія сімейного життя». Хоча на Всесоюзній конференції в Луцьку (жовтень 1990 р.) з методичних і методологічних проблем нового курсу «Людина і суспільство» висловлювалися пропозиції щодо безперервної суспільствознавчої підготовки з 1-го по 11-й клас.

Курс розраховувався на обсяг 136 навчальних годин і мав дати учням інтегровані знання про людину і суспільство з багатьох галузей наук: антропології, медицини, психології, філософії, соціально-політичних, правових, економічних.

Публікуючи проекти програм, представники Держосвіти СРСР запрошували вчителів шкіл, викладачів профтехучилищ, технікумів і вузів до обговорення їх змісту. Результати цього обговорення мали допомогти робочим групам програмної комісії відпрацювати остаточні варіанти, а Держосвіти СРСР – вибрати найбільш вдалі з них і визначити авторські колективи майбутніх підручників та посібників.

На сторінках журналу «Преподавание истории в школе» з 1990 р. почали публікуватися проекти навчальних програм із предмета «Людина і суспільство»:

Мещеряков Б.Г. – проект програми предмета «Людина і суспільство». Частина 1 – «Людина»;

Арцишевський Р.А., Коваленко Н.Н. – проект програми предмета «Людина і суспільство» (8–11 класи);

Кінкулькін А.Т., Овчинников В.С. – проект програми предмета «Людина і суспільство» (8–11 класи);

Боголюбов Л.Н., Іванова Л.Ф., Лазебникова Г.Ю. та ін. – проект програми предмета «Людина і суспільство» (8–11 класи);

Строгецький В.М. та ін. – проект програми предмета «Людина і суспільство» (8–11 класи);

Кушцов В.І. – проект програми предмета «Людина і суспільство» (Частина 2).

Проект програми предмета «Людина і суспільство», створений робочою групою під керівництвом Р. Арцишевського, ґрунтувався на засадах необхідності інтенсифікації виховного процесу, подальшої інтеграції, гуманізації та гуманітаризації змісту шкільної освіти.

Предметом курсу визначалася людина, яка розглядала в єдності з навколишнім природним і соціальним середовищем, у взаємодії з іншими людьми, у різних проявах її життєдіяльності, у ставленні до світу і до самої себе.

Метою курсу визначалося сприяння духовному і практичному самовизначенню школярів, формуванню у них усвідомленої життєвої позиції та вміння реалізовувати її в різних сферах суспільного життя та діяльності.

Як зазначає І. Смагін, позитивом всіх зазначених програм було те, що будувалися вони на новій концептуальній основі (політико-ідеологічна основа ще базувалася на марксистських позиціях) [5, с.312]. Але руйнація СРСР, створення нової української системи освіти сприяли впровадженню навчальної програми, створеної українськими науковцями під керівництвом Р. Арцишевського.

На цій хвилі виникли проблеми з адаптацією до нових умов інтегрованого курсу «Людина і суспільство», який на початку 1990-х рр. викладався у загальноосвітніх середніх школах як факультатив.

Міністерство народної освіти 2 жовтня 1991 р. опублікувало для використання в практичній роботі два перехідні варіанти програми навчального курсу «Людина і суспільство» (II частина), який запроваджувався в 11-х класах усіх загальноосвітніх шкіл республіки з другого півріччя 1991/92 навчального року замість курсу «Суспільствознавство» [6]. Учителю надавалося право вибору одного з цих варіантів, самостійного розподілу передбаченого навчальним планом часу між темами, внесення необхідних змін та доповнень до змісту предмета.

На допомогу педагогам та учням республіканський громадсько-політичний і науково-методичний журнал «Трибуна» з № 11 за 1991 рік та протягом 1992 р. друкував навчальний матеріал з цього суспільствознавчого курсу. У 1992 р. товариство «Знання» здійснило випуск спеціальної серії «Людина і суспільство». Враховуючи новизну предмета, недостатність його навчально-методичного забезпечення, питання про оцінювання знань дозволили вирішувати самому вчителю (підсумкові оцінки могли виставлятися лише за півріччя).

На початку 1990-х рр. основним підручником з нового курсу для 11 класу стала книга Р. Арцишевського та А. Журавльова «Людина і суспільство» у двох частинах, видана Республіканським центром світоглядної освіти молоді при Луцькому державному педагогічному інституті у 1991 та 1992 рр. Зазначене видання мало статус експериментального підручника.

Слід зазначити, що вчителі нагально потребували методичних розробок з курсу. Цією роботою зайнялися фахівці обласних інститутів удосконалення вчителів та педагогічних інститутів, які розробили навчально-методичні посібники, серед яких слід зазначити посібник у двох частинах «Людина і суспільство», виданий Житомирським ОІУУ (1992) за ред. В. Трохименка; посібник «Людина і суспільство», виданий фахівцями Донецького ОІУУ (1993) за ред. М. Коротеєва; навчально-методичний посібник «Людина і суспільство», виданий фахівцями Житомирського державного педагогічного інституту (1996), за ред. С. Щерби та ін.

Але, як зазначає у своїй дисертації Т. Бакка, «хоча авторам програми загалом вдалося охопити і систематизувати широкий спектр проблем, що стосувались різних аспектів життєдіяльності суспільства, програма «Людина і суспільство», зважаючи на рівень знань і підготовки учнів, характерний для початку 90-х років, була досить складною для використання в загальноосвітній школі» [7, с.21]. На думку методистів, навчальний матеріал був затеоритизованим, перевантаженим філософськими підходами до трактування питань взаємодії людини і суспільства, багато уваги приділяли розгляду історії філософії [7, с.21].

Курс «Людина і суспільство» з 1992 р. пройшов апробацію у багатьох школах України і отримав схвальну оцінку учнів і вчителів та був удосконалений з урахуванням результатів його експериментальної перевірки в тисячах загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ, а також на основі критичних зауважень і пропозицій педагогічної громадськості.

У 1995 р. був запропонований на обговорення проект навчальної програми «Людина і суспільство» для 11 класів, створений колективом авторів (С. Возняк, Л. Кондратик, І. Остапівський, А. Сицук) під керівництвом члена-кореспондента АПН України Р. Арцишевського. У змісті цієї програми відобразилися всі новації новонародженого українського суспільствознавства (політологія, соціологія, демографія тощо) за перші п'ять років незалежності.

Але відсутність чіткої концепції змісту і структури шкільної суспільствознавчої освіти у середині 1990-х рр. стала причиною відмови від викладання курсів суспільствознавства як

обов'язкового предмета. Практично з 1994–1995 рр. викладання таких предметів як «Людина і світ» і «Людина і суспільство» залишилось у невеликій кількості шкіл гуманітарного профілю і в основному як курс за вибором або факультатив. Така ситуація залишалась без змін практично до 2000 р. [7, с.22]. Також за рахунок шкільного компоненту вивчалися курси «Права людини» і «Основи політології».

У 1995–1997 рр. у рамках конкурсної програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», організованої Міністерством освіти України і Міжнародним фондом «Відродження», були надруковані перші експериментальні навчальні посібники для середніх навчальних закладів «Світ і людина» (8-й кл.), «Людина і суспільство» (9-й кл.), «Людина в сучасному світі» (10-11 кл.) Р. Арцишевського та «Світ сучасної людини» (9-10 кл.) за редакцією В. Позднякова. Ці посібники певний час використовувались для занять у навчальних закладах нового типу – гімназіях, ліцеях, колегіумах. Також у 1997 р. за редакцією М. Арцишевської та Р. Арцишевського було видано хрестоматію для учнів «Світ. Людина. Суспільство».

Науковці і методисти у другій половині 1990-х рр. вказували на те, що реформування системи загальної середньої освіти в Україні має передбачати насамперед гуманізацію, гуманітаризацію та інтеграцію її змісту, оскільки в умовах інформаційного буму й спеціалізації професійної діяльності людини середня загальноосвітня школа в інтересах кожної дитини має бути зорієнтована не на розширення обсягу, а на удосконалення якості пропонованих знань.

Фахівці вказували на те, що це мають бути знання загальнообов'язкового й універсального характеру, такі, що є необхідними для кожної людини на її життєвому шляху незалежно від обраного роду діяльності. До таких знань належать насамперед світоглядні знання й уявлення, які є найбільш систематизованою й концентрованою формою людського досвіду, а також мають життєсенсоутворююче значення й допомагають людині виробити свідоме ставлення до оточуючого світу, інших людей і до себе особисто.

Саме тому на межі ХХ–ХХІ ст. почали оновлюватися традиційні та виникати нові суспільствознавчі предмети, які переважно вивчалися на III ступені загальноосвітньої школи. Це були «Людина та суспільство», «Основи філософії», «Основи політології», «Основи соціології», «Основи релігієзнавства», «Основи прав людини», «Основи економіки» та ін.

На початку ХХІ ст. як один із обов'язкових в освітню галузь «Суспільствознавство» знову повернувся курс «Людина і суспільство», навчальна програма з якого була розроблена у 2005 р.

Необхідність запровадження такого курсу пояснювалася різними причинами. Насамперед – потребою у приведенні шкільної освіти до сучасного стану наукового пізнання, у якому все вагомішого значення набувають соціально-гуманітарні та людинознавчі науки, і інтеграція знань переважає їх диференціацію. Провідні тенденції розвитку сучасної освіти вимагають збагачення її змісту за рахунок включення знань з таких наук як філософія, соціологія, психологія, економіка, політологія, культурологія, демографія та деяких інших.

Однак неможливість включення у шкільні навчальні плани багатьох навчальних предметів, які б представляли основи цих наук, робить необхідним створення інтегративного курсу, який би в узагальненому вигляді знайомив учнів з головними поняттями і проблемами таких галузей науки, як суспільствознавство і людинознавство.

По-друге, запровадження цього курсу обумовлювалося необхідністю збагачення учнів такими знаннями, ідеями та переконаннями, які б мали універсальний характер, тобто були б потрібні кожній людині, незалежно від її фаху та сфери діяльності, і які б не застарівали протягом життя принаймні одного покоління. Це насамперед знання про саму людину, без яких не може здійснитися її свідоме самовизначення, та її відносини з іншими людьми. Не менш важливе значення мають також знання про суспільство, про різні сфери суспільного життя. Ці знання повинні сприяти не тільки розширенню кругозору абітурієнтів, але й їх соціальному самовизначенню, виробленню в них свідомої соціальної позиції, яка б характеризувалася громадянською активністю, соціальною відповідальністю, демократичною і гуманітарною спрямованістю. А це, безумовно, в першу чергу необхідно майбутнім фахівцям соціологічного напрямку підготовки.

Програма оновленого інтегрованого курсу була побудована таким чином, щоб у ній був сконцентрований необхідний об'єм наукової інформації, якою повинен володіти абітурієнт при складанні вступних іспитів.

Для успішного засвоєння кожного з розділів рекомендувалося оволодіти науковим категоріальним апаратом, тією понятійною базою, яка складає теоретичний фундамент і розкриває зміст і сутність суспільствознавчих проблем. Підхід до вивчення програмних питань мав певну диференційованість.

Очевидно, що виконання завдань курсу потребувало удосконалення методики оцінювання досягнутих результатів. Рекомендувалося, щоб таке оцінювання було комплексним. Так, якщо обсяг

і глибина знань учнів можуть оцінюватися традиційними методами класного опитування, написанням контрольних робіт і тестуванням, то сформованість ціннісних орієнтацій, соціальних якостей, умінь та навичок потребує застосування інших методів. Останні з них (наприклад, активність, відповідальність, вміння користуватися різними джерелами інформації, плідно співпрацювати в групі та інші) можуть оцінюватися із застосуванням рейтингової системи на основі чітко визначених і відомих усім учням критеріїв при підведенні підсумків дискусій, написання рефератів і виконання проектів. Рекомендувалося, щоб у такому оцінюванні, крім вчителя, брали участь і самі учні, а в окремих випадках – також члени учнівських сімей, батьки, вчителі з інших предметів та експерти-професіонали (наприклад, журналісти, соціологи, політологи, члени органів місцевого самоврядування, представники недержавних громадських організацій та ін.).

Висновки... Підбиваючи підсумки десятирічного розвитку змісту інтегрованого курсу «Людина і суспільство» у 1990-х рр., погоджуємося з думкою Т. Бакки, що задекларований цивілізаційний підхід, покладений в основу курсу, на практиці тоді масово не реалізовувався, оскільки «від учителя вимагався такий зміст викладання, який він не мав реальної можливості усвідомити сам» [7, с.21].

Крім того, зазначає Т. Бакка, «програма «Людина і суспільство», була ... досить складною для використання в загальноосвітній школі. Запропонований для вивчення матеріал був затеоретизованим, що не сприяло формуванню у школярів цілісної наукової картини про людину, її значення, місце в історії та сучасному світі. Крім того, автори програми надавали перевагу філософському трактуванню питань взаємодії людини і суспільства, багато уваги приділяли розгляду історії філософії» [7, с.21].

Саме тому з 1994–1995 рр. «Людина і світ» та «Людина і суспільство» отримали статус курсу за вибором або факультативу. Відповідно, учні не отримували системи основ філософських, культурологічних, релігієзнавчих, економічних, політологічних знань і не формували необхідні вміння і навички. Спроба введення курсу «Основ політології» проблему не вирішувала.

На початку 2000 рр. розробники змісту суспільствознавчої освіти – укладачі програм – переходять до осмислення шкільного суспільствознавства як комплексу навчальних предметів і курсів, орієнтованих на формування ключових, галузевих і предметних компетентностей учнів. Саме тому на межі ХХ-ХХІ ст. почали оновлюватися традиційні та виникати нові суспільствознавчі предмети: «Громадянська освіта», «Основи філософії», «Основи політології», «Основи соціології», «Основи релігієзнавства», «Основи прав людини», «Основи економіки» та ін.

У базовому навчальному плані загальноосвітніх навчальних закладів (1998р.) стверджувалося, що «Освітня галузь «Суспільствознавство» розкриває суть і закономірності соціальних явищ і процесів, що відбувалися в ході історичного розвитку людства загалом і української нації зокрема, формує в учнів здатність аналізувати історичні події і давати їм власні оцінки. Змістове наповнення галузі спрямоване на громадянську освіту, зокрема засвоєння школярами соціальних і правових норм, формування у них рис патріота-громадянина України. Галузь допомагає учням пізнати ідеї гуманізму, демократичні цінності, ознайомлює з поняттями різних суспільних наук (історії, філософії, соціології, права, економіки тощо). Вона сприяє формуванню у свідомості учнів соціальної картини світу» [8].

Але поява на початку 2000-х рр. інтегрованого курсу громадянської освіти та розробка у 2005 р. програми вже обов'язкового інтегрованого курсу «Людина і суспільство» стали результатом нового інтегрування змісту шкільного суспільствознавства. Це пояснювалося розробниками нового державного стандарту і відповідних програм вагомisto соціально-гуманітарних та людинознавчих наук, в яких інтеграція знань переважає їх диференціацію.

Список використаних джерел і літератури:

1. Боголюбов Л. Н. Об итогах обсуждения проекта программы по обществоведению / Леонид Наумович Боголюбов // Преподавание истории в школе. – 1987. – № 5. – С. 23–29.
2. Купцов В. И. Гуманитаризация образования / Валентин Александрович Купцов // Преподавание истории в школе. – 1989. – № 2. – С. 9–19.
3. Рябов Ю. А. Изменение содержания исторического образования как условие гуманитаризации преподавания / Ю. А. Рябов // Преподавание истории в школе. – 1989. – № 5. – С. 66–69.
4. Программа по обществоведению для средних учебных заведений // Преподавание истории в школе. – 1988. – № 1. – С. 15–30.
5. Смагін І. І. Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920-1990 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ігор Іванович Смагін. – К., 2011. – 445 с.
6. Програма курсу «Людина і суспільство» для середніх навчальних закладів (68 год.) Варіант 1; Варіант 2 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1991. – № 22. – С. 6–21.
7. Бакка Т. В. Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін у середніх загальноосвітніх навчальних закладах : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тамара Володимирівна Бакка. – К., 2008. – 225 с.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів» № 1239 від 5 серпня 1998 р. / Офіційний вісник України. – 1998. – № 31 від 20.08.1998. – 119 с.

Spysok vykorystanykh dzherel i literatury:

1. Bogolyubov L. N. Ob itogakh obsuzhdeniya proyekta programmy po obshchestvovedeniyu / Leonid Naumovich Bogolyubov // Prepodavaniye istorii v shkole. – 1987. – № 5. – S. 23–29.
2. Kuptsov V. I. Gumanitarizatsii obrazovaniya / Valentin Aleksandrovich Kuptsov // Prepodavaniye istorii v shkole. – 1989. – № 2. – S. 9–19.
3. Ryabov Yu. A. Izmeneniye sodержaniya istoricheskogo obrazovaniya kak usloviye gumanitarizatsii prepodavaniya / Yu. A. Ryabov // Prepodavaniye istorii v shkole. – 1989. – № 5. – S. 66–69.
4. Programma po obshchestvovedeniyu dlya srednikh uchebnykh zavedeniy // Prepodavaniye istorii v shkole. – 1988. – № 1. – S. 15–30.
5. Smahin I. I. Metodychni zasady stvorenniya i funktsionuvannya pidruchnikov iz suspilstvoznachnykh predmetiv u zahalnoosvitniy shkoli Ukrayiny (1920-1990 rr.): Dys ... Doktora ped. nauk : 13.00.02 / Ihor Ivanovych Smahin. – Kyiv, 2011. – 445 s.
6. Prohrama kursu «Lyudyna i suspilstvo» dlya serednikh navchalnykh zakladiv (68 hod.) Variant 1; Variant 2 // Informatsiynny zbirnyk Ministerstva osvity Ukrayiny. – 1991. – № 22. – S. 6-21.
7. Bakka T. V. Pidhotovka studentov do vykladannya suspilstvoznachnykh dystsyplin u serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zaklad : dys ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 / Tamara Volodymyrivna Bakka. – K., 2008. – 225 s.
8. Postanova Kabinetu ministriv Ukrayiny «Pro pohodzhennya materialiv Bazovoho navchalnoho planu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv» № 1239 vid 5 serpnya 1998 r. / Ofitsiynny visnyk Ukrayiny. – 1998. – № 31 vid 20.08.1998. – 119 S.

Аннотация

Владимир Арешонков

Научно-методические подходы к формированию интегрированного содержания предмета «Человек и общество» в 90-х годах XX ст.

В статье исследуются процесс формирования интегрированного содержания предмета «Человек и общество» в 90-х гг. XX в. на основе гуманизации образования. Сделан вывод, что задекларированный цивилизационный подход, положенный в основу курса, на практике в течение 90-х лет массово не реализовывался, поскольку от учителя требовался такой содержание преподавания, который он не имел реальной возможности осознать сам. Интеграция содержания происходила на основе сочетания знаний по антропологии, медицины, психологии, философии, социально-политических, правовых, экономических наук

Ключевые слова: обществоведение, содержание образования, человек и общество.

Summary

Volodymyr Areshonkov

Scientific-Methodological Approaches to Forming Integrated Content of the Subject «Person and Society» in 1990-s.

The process of forming integrated content of the subject «Person and Society» in 1990-s on the basis of education humanization has been studied in the article. The conclusion is made that the declared civilized approach, put into the bases of the course, hasn't been widespread realized in practice during 1990-s, because such content of teaching was demanded from the teacher, which couldn't be realized by the teacher himself or herself. Integration of the content took place taking into account the combination of knowledge on anthropology, medicine, psychology, philosophy, social-political disciplines, law and economic sciences.

Key words: social science, content of education, person and society.

Дата надходження статті: «26» червня 2014 р.